

Innehållsförteckning

Abstract	1
Kapitel 1. Inledning	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Tidigare forskning	3
1.3 Syfte och frågeställningar	5
1.4 Material	6
1.5 Teori och metod	7
1.6 Tidsavgränsningar och disposition	10
Kapitel 2. Kyrkorna i det ryska området	12
2.1 Den rysk-ortodoxa kyrkan – Länge leve riket	12
2.2 Statens offentliga förhållningssätt gentemot ryska ortodoxin	15
2.3 Baptister i Ryssland – Vem? När? Varför?	17
2.4 Socialistiska revolutionen – Deus Vult eller Deus Non Vult?	19
2.5 Statens offentliga förhållningssätt gentemot frikyrkor	21
Kapitel 3. Identitetskonstruktion	25
3.1 Kollektivt minne	25
3.2 Den rysk-ortodoxa kyrkan	25
3.3 Evangelisk-baptistisk samfund	28
Kapitel 4. Historiebruk	31
4.1 Historiebruk hos Nicolas Zernov	31
4.2 Historiebruk hos Sergej Savinski	33
Kapitel 5. Slutsats	37
5.1 Historiens efterträdare	37
Litteraturförteckning	40

Abstract

Ryssland är känd bland annat för den mäktiga symbiosen mellan kyrkan och staten. Ortodoxin som blomstrar och står sida vid sida med det ståtliga kejsardömet och därefter med federationen. Den ryska ortodoxin utgör majoritet av kristenheten i Ryssland, men verkligen inte hela kristenheten. På samma mark som ortodoxin lever även de så kallade frikyrkorna – olika kristna rörelser med olika bakgrund. Hur mycket vet vi om dem egentligen? Mycket lite. I denna avhandling rekonstruerar jag historien från de empiriska källor jag har tillgång till. Som hjälpmedel använder jag också sekundärlitteratur skriven av forskare som har arbetat med detta ämne. Under rekonstruktionen undersöker jag också hur historieskrivningen varit subjektiv. Detta görs genom tillämpning av teorier om kollektivt minne, och jag tillämpar även begreppet historiebruk. På så sätt får jag en bredare uppfattning om historieskrivningen och bakomliggande motiv. Under arbetets gång undersökte jag den rysk-ortodoxa och den evangelisk-baptistiska kyrkornas historia parallellt för att enklare kunna följa kronologin, men samtidigt inte blanda ihop dem.

Slutsatsen som följer är att historien är inte så enkel som det kan framstå, kan vi ens veta någonting om historien? Jag skulle våga uttrycka mig och säga att vi kan det, men inte den stora objektiva historien, för vad är objektivitet egentligen? En helhet som är bortom vårt subjektiva medvetna. Vad vi kan lära oss istället är gruppernas historiebruk, det vill säga olika gruppers tolkning av historien. Genom att lära oss om så många historiska parter som möjligt kan vi försöka konstruera en bredare och någorlunda historisk uppfattning om historien.

Genom att öppna upp ett nytt perspektiv av den ryska historien kom jag också till förståelsen att hur mycket vi än tror oss veta vet vi egentligen mycket lite. Det är så mycket mer som ligger på djupa botten av det okända och det är så underbart hur många fler upptäckter som väntar på oss. Låt oss därför börja vår resa mot nya upptäckter härifrån.

Kapitel 1. Inledning

1.1 Bakgrund

Under de senaste 100 åren har det skett drastiska politiska förändringar i Ryssland som påverkat alla samhällsklasser; kungliga familjer, borgare, arbetarklassen m.m. Inte minst har religiösa grupper drabbats. De betydelsefulla förändringarna började med den stora socialistiska revolutionen år 1917. Statsomvälvningen började i februari med februarirevolutionen. I stort sett handlade protesterna om märkbara konsekvenser av det pågående första världskriget, samt ett missnöje hos civila över kejsardömetts landsstyre.¹

Rysslands deltagande i kriget förknippades av ryska medborgare med tsaren Nikolaj II, vilket förvärrade situationen och relationen mellan kejsardömet och medborgarna. De flesta forskare är eniga om att landets deltagande i kriget var det som väckte de interna konflikterna. Det viktiga med februarirevolutionen för min uppsats är skapandet av den provisoriska regeringen, som kom att styra Ryssland mellan februari 1917 och oktober 1918.² Innan styret ersattes med Socialistiska rådsrepublikernas union, kom den provisoriska regeringen att genomföra några förändringar i konstitutionen som skulle påverka livet för frikyrkorna.

Den gemensamma benämningen ”frikyrkor” omfattar olika fria kyrkor som är oberoende av världsmakten och av den större kyrkan som har en relation till staten – i det här fallet är denna större kyrka den rysk-ortodoxa kyrkan. I mina historiska redogörelser behandlas de marginaliserade frikyrkorna övergripligt, men jag kommer fokusera på de evangelisk-baptistiska kyrkorna och deras utveckling. År 1904 blev evangeliska baptister en del av baptistunionen i Ryssland, samma år antog de sitt nuvarande officiella namn ’Evangeliska kristna baptister’.³ En viktig teologisk poäng hos evangeliska baptister är tron på dopet i vuxen ålder. Evangeliska baptister tror att en människa måste själv komma till tron och bekänna sin tro på Jesus. På så sätt väljer människan själv att döpas när hon är vuxen och mogen nog för att kunna bära ansvaret för sina egna handlingar.

¹ Hosking 1997.

² Nilson 2003.

³ orig: Евангельские христиане-баптисты.

I dagens Ryssland samexisterar kyrkor med olika relation till staten. Resan som kristendomen gjorde i området på 100 år bör diskuteras i större bokformat, men mitt syfte med denna uppsats är att presentera just den generella och omfattande bakgrunden som kan fungera som en inledning till ämnet.

1.2 Tidigare forskning

Savinski Sergej Nikitovic⁴ är en konfessionell historiker som har forskat om evangeliska kristna baptister. Savinski föddes år 1924 och under sin livstid gav han ut ett antal historiska böcker. Bland dessa fick två verk ett större genomslag: *Evangeliska kristna baptisters historia i Ukraina, Ryssland och Vitryssland (1917 - 1967)*⁵ och *Evangeliska kristna baptisters historia i Sovjetunionen*.⁶ Savinskis förstnämnda verk behandlar evangelisk-baptistisk historia under en period som omfattar ryska imperiets undergång och skapandet av Sovjetunionen. Historikern samlade i sitt verk dokument ur sovjetiska arkiv och direkta eller andra generationens traderade vittnesbörd från de överlevande. Förutom personliga vittnesbörd redogör historikern även för historiska fakta vilka är intressanta att se på både i historisk rekonstruktion och i en analys av frikyrkligt historiebruk.

Sinichkin Aleksei är en historiker och arkivist för den ryska evangelisk-baptistiska kristna⁷ unionen. I sitt kortare verk ”Revolutionen i Ryssland 1917 och evangeliska kristna baptister”⁸ analyserar han livet av de evangelisk-baptistiska kristnas liv under ryska revolutionen, samt de vändningar och påverkan som revolutionen medförde för de frikyrkliga kristna.

”Rysslands evangeliska kristna och baptister under en revolutionär process 1917–1922: identitetsformering”⁹ skriven av Natalia Potapova är en artikel med, för denna typ av text, imponerande antal hänvisningar av empiriska källor. Potapova analyserar

⁴ orig. Савинский Сергей Никитович.

⁵ Savinski 2001. orig. История евангельских христиан – баптистов Украины, России, Белоруссии (1917 - 1967).

⁶ orig. История евангельских христиан – баптистов в СССР.

⁷ orig. ЕХБ: Евангельские христиане баптисты.

⁸ orig. Революция 1917 года в России и евангельские христиане баптисты.

⁹ orig. Евангельские христиане и баптисты России в революционном процессе 1917-1922гг.: трансформация идентичности (по материалам конфессиональной прессы). Officiell översättning till engelska: “Evangelical Christians and Baptists of Russia in the Revolutionary Process of Transformation of Identity (Based on Materials of the Confessional Press)”. 2019.

identitetskonstruktion hos evangeliska och baptistiska kristna under den revolutionära tiden när allting stod på spel. Författaren skriver utförligt om kristna gruppernas motiv och handlingar under perioden, samt analyserar hur det påverkade gruppernas identitetsformering.

*The Russian Church under the Soviet Regime 1917 - 1982*¹⁰ är ett verk skrivet av historieprofessorn Dimitry Pospelovsky. Boken behandlar tiden i Ryssland efter Ryska imperiets fall fram till författarens samtid år 1982. Forskningsprojektet genomfördes under samma tid som det undersökta händelseförloppet ägde rum. Professorn analyserar överlevnads- och anpassningsprocessen som den rysk-ortodoxa kyrkan behövde genomgå. Detta verk innehåller både historisk analys och författarens personliga reflektioner som tillåter läsaren att förstå sig bättre på författarens samtid utifrån ett inrikesperspektiv. Boken består av två delar, och i min uppsats kommer jag använda mig av *Volume I* som behandlar tiden mellan 1917 – 1942.

Ryssland: Folk och imperium 1552-1917 författad av Geoffrey Hosking och översatt till svenska av Per Nilsson är en historisk redogörelse som sammanfattar historiens komplexitet och redogör för olika betydande aspekter i samtiden. Under den historiska redogörelsen i min avhandling kommer jag ta hjälpen av Hosking och hans detaljerade redogörelse för de historiska tiderna jag intresserar mig för. Boken kommer användas å ena sidan för att bekräfta historiska redogörelsen hos andra oberoende författare, å andra sidan för att fylla i luckor som saknas.

The Russians and Their Church skriven av Nicolas Zernov behandlar primärt den postrevolutionära kyrkan i Ryssland. Statens föränderliga relation till kristenheten beskrivs och analyseras i boken, vilket tillsammans med Pospelovskys bidrag erbjuder ett bredare perspektiv till mitt arbete. Nicolas Zernov var en rysk kristen migrant i USA. Under sina år skrev han många verk som behandlar rysk-ortodoxa kyrkan och kristenheten i Ryssland i allmänhet. Skälet till mitt val av Zernovs verk är forskarens fokus på de betydande förändringarna i relationen mellan kyrkan och staten: den förvånande toleransen mot kristendomens återkomst år 1941 under Nazitysklands invasion av Sovjetunionen, samt oväntade förföljelser under den s.k. 'liberala' Khrushchev sammanfattar den dynamiska relationen mellan den världsliga makten och kyrkan.

¹⁰ Pospelovsky 1984.

1.3 Syfte och frågeställningar

Mycket lite har skrivits om de ryska frikyrkorna. Detta innebär en lucka i forskningen som hindrar oss från att förstå denna existerande minoritet. Den historiska forskning som jag lyckades hitta handlar främst om den dominerande rysk-ortodoxa kyrkan. I vissa arbeten nämns frikyrkorna smått, detta ger uppenbarligen ingen bild av de fria kyrkorna, men det faktum att frikyrkor nämns talar likväl om att man i samtiden var mycket väl medveten om deras existens. Med denna uppsats vill jag uppmärksamma de fria kyrkornas historia i Ryssland, samt skapa en bredare uppfattning om den ryska historien. Genom att lära oss mer om ett nytt perspektiv kommer vi komma närmare en bred förståelse av Rysslands historia. Med detta arbete vill jag bidra med kunskap och ett nytt perspektiv som jag hoppas kommer ta oss ännu längre framåt i forskningen.

Genomförandet kommer ske i två delar. För det första kommer jag undersöka den evangeliska och baptistiska kyrkans historiska utveckling på 1900-talet, strax efter Oktoberrevolutionen år 1917, med fokus på hur de påverkades av det politiska maktskiftet.

- Hur förändrades deras liv när kejsardömet föll? Vilken förvandling genomgick de evangeliska och baptistiska kyrkorna i syfte att överleva?
- Vilka hot mötte de och till vilken grad påverkades evangelister och baptister av de ändringar i konstitutionen som den nya ledningen införde?

Efter rekonstruktionen av det förflutna kommer jag undersöka de fria kyrkornas identitetsformering. Genom tillämpning av teorier om kollektivt minne kommer jag analysera och diskutera de fria kyrkornas identitetsformering utifrån hur de konstruerar bilden av sig själva, av den rysk-ortodoxa kyrkan och av staten. Samt vilken betydelse historiebrytning har i denna identitetsformering. För att berika analysen och utöka perspektivet kommer jag även ställa likvärdiga frågor gentemot den rysk-ortodoxa kyrkan.

- I deras egna källor, hur använder respektive kyrka historien för att stärka gruppidentiteten?
- Hur presenteras staten hos den evangelisk-baptistiska kyrkan och vilken är deras relation till den rysk-ortodoxa kyrkan, enligt dem själva?

- Hur såg den rysk-ortodoxa kyrkan på de fria kyrkorna under den behandlade perioden?

1.4 Material

Böckerna författade av Savinski och Zernov kommer jag att använda som material som jag analyserar historiebruket i. Under mitt val av källor var det två avgörande faktorer som jag utgick från: Varifrån författaren hämtade informationen samt hur mycket information författarens verk rymmer. Savinskis bok *Historien av evangeliska kristna baptister i Ukraina, Ryssland och Vitryssland (1917-1967)* rymmer exakt den informationen jag behöver. Främst beror det på författarens egna källhänvisningar till empiriska källor, bland annat samtida offentliga artiklar och arkiverade uppgifter om olika nationella och interna kongresser och möten m.m. Dels personliga förstahandskällor som kommer hjälpa mig att skapa en subjektiv bild av människornas liv och erfarenhet. Skälet till varför den subjektiva bilden kan vara nyttig inom forskningen är för att den bilden speglar parternas personliga uppfattningar om samtiden. En del av rekonstruktionen av historien ligger i behovet att förstå hur historiska aktörer tänkte, på så sätt blir det nödvändigt att även fokusera på de subjektiva bilder historieskrivare presenterar.

Sergej Savinski redogör för den tiden han själv levde och var verksam i. Tillsammans med sina personliga uppfattningar och historiska fakta skapar författaren en klar bild av samtiden. Det är dock värt att poängtera författarens färgade historiska uppfattning. Det är nästintill omöjligt att undvika subjektiviteten i en redogörelse för verkligheten man själv är verksam i, därför kommer jag använda mig av flera författare som redogör för evangelisk-baptistiska historia. Dels för att jämföra historieskrivningen och dels för att se till att den bilden är tillräckligt nära till den faktiska historien.

Vladimir Popov är en rysk teolog som har författat den historiska bakgrunden av den evangelisk-baptistiska kyrkan på deras officiella hemsida. Texten bidrar med kunskap om rörelsens härkomst och uppkomst. Historiska händelser i Ryssland som teologen redogör för stämmer överens med den allmänt igenkända historieskrivningen. Vad som utmärker textens betydelse för min uppsats är det frikyrkliga perspektivet som teologen utgår ifrån.

I vissa fall blir jag också beroende av Savinskis¹¹, Potapovas¹² och Sinichkins¹³ urval av källor. På grund av de rådande omständigheterna i världen saknar jag möjligheten att åka till Ryssland själv och få tag på empiriska källor, därför måste jag förlita mig på att Savinskis citeringar och hänvisningar till källorna är legitima. Å andra sidan tar jag hjälp av flera av varandra oberoende teologiska författare som hänvisar till samma källor och sidor, vilket gör hänvisningarna mer pålitliga. Bland annat hänvisar jag till en populärvetenskaplig artikel från samtiden som analyserade de politiska vändningar som skedde i landet.¹⁴ En annan problematik som uppstår under användningen av källor är olika tolkningar som uppstår. Vi kan inte undvika personliga tolkningar av informationen, vilket gör Savinskis hänvisningar och redogörelser av primärkällor till hans personliga tolkningar som i sin tur färgar framställningen. Vilka källor olika författare väljer att inkludera och hur dessa presenteras kan variera och bero på kontext. Det mest optimala som kan göras under rådande omständigheter är att ta hjälp av olika författare som refererar till samma källor, för att på så sätt skapa en bredare förståelse av texterna.

För att bekräfta legitimiteten hos Zernovs redogörelse av historien kommer jag använda mig av en rysk gammal krönika skriven på gammal ryska och översatt till modern ryska av Lev Dmitriev och Dmitry Likhachev. Jag kommer även hänvisa till krönikan under analysen av historiebruket såväl som förklara bokens härkomst. Krönikan innehåller rysk-ortodoxa kyrkans gamla myter och berättelser om det förflutna.¹⁵

1.5 Teori och metod

Neutraliteten i historieskrivningen är ett ämne som väcker många diskussioner: Är det möjligt att vara neutral i redogörelsen av historien eller är vi alltid partiska? Först och främst, vad innebär begreppet historia? Historieskrivningen är en samling av de inträffade ögonblick som har passerat, det som traderas från förälder till barn genom generationer. Vi lever i en gemenskap, inte i isolering. Vi är produkter av den omgivningen som uppfostrar oss, därav definierar Michael Stanford historieskrivningen som ”erfarenhet av livet [...] vi sist och

¹¹ Savinski. 2001.

¹² Potapova 2019.

¹³ Sinichkin 2017.

¹⁴ Kulish 1987.

¹⁵ Dmitriev & Lihachev 1978.

slutligen alla delar”¹⁶. Det är viktigt att urskilja historieskrivningen från erfarenheter. Historieskrivningen är *berättelsen* om det som har hänt, erfarenheter i sin tur är det som både påverkar och påverkas av historieskrivningen. Stanford menar att historieskrivningen kan påverkas och präglas av erfarenheter.

Ett begrepp som jag kommer att använda mig av i analys av materialet är *kollektivt minne*. Kollektivt minne är den mänskliga självförståelsen som reflekterar den egna gruppens utveckling.¹⁷ Vi präglas av det kollektiva minnet på en individuell nivå, menar sociologen Maurice Halbwachs.¹⁸ Individuella minnen produceras i ramarna av det sociala sammanhanget vi befinner oss i. Individer har minnen i relation till andra människor. Även de personliga erfarenheterna är filtrerade genom den sociala ramen, påstår Halbwachs. Det är svårt att undvika influenser från kulturen eller det sociala sammanhanget vi lever i, eftersom även språket vi tänker på är en produkt av vår kultur.¹⁹

Halbwachs menar att minnet fungerar som en ideologisk grund för nuet. Tendensen att bevara minnet skapar en oavbruten kontinuitet mellan det förflutna och nuet, som i sin tur bevarar en anknytning till tiden.²⁰ På så sätt utgår begreppet alltid från ett *inifrånperspektiv*. Att studera identiteten innebär att studera självbilden som gruppen upplever. Det handlar om att försöka förstå hur gruppen ser på sig själva i relationen till *de andra*. ”Utifrån denna självförståelse kan sedan individens eller gruppens handlingar begripliggöras.”²¹

När vi analyserar inifrånperspektivet hos en grupp kommer vi förr eller senare fram till drivkraften som förklarar gruppens beteende. Det kristna martyrskapet är en psykologisk och teoretisk förklaring för drivkraften hos utsatta kristna grupper att kämpa vidare. Likaså är deras kollektiva relation till kristendomens kärna – den tidiga kyrkan är en del av känslan *vi* gentemot *dem*. Tendensen att se sig själva som bärare av den ursprungliga kristna sanningen gentemot den större gruppen, som anses ha förvanskat den så kallade sanningen syns både hos de fria kyrkorna och den rysk-ortodoxa kyrkan, vilket vi kommer se närmare på senare under analysen.

Vi stärker vår identitetskänsla genom att berätta för varandra om vår gemenskap och det som *vi* gick igenom tillsammans som en grupp. Detta kan beröra de flesta eller alla

¹⁶ Stanford 1995, 18.

¹⁷ Cubitt 2007, 40.

¹⁸ Castelli 2004, 11.

¹⁹ Castelli 2004, 11.

²⁰ Castelli 2004, 12.

²¹ Florén & Ågren 2006, 143.

medlemmarna i ett samhälle. På det sättet knyter den nationella identiteten vår individuella identitet till en gruppidentitet. ”Hur vi placerar oss själva i tiden, med vårt eget förflutna, vår egen nutid och framtid, smälter samman med den gemensamma eller nationella placeringen i tiden”²² med andra ord med historien och historiemedvetandet i vårt samhälle. I min analys kommer jag dock fokusera på den kyrkliga tillhörigheten i relation till kollektivt minne. Det förflutna fungerar som en praktisk kunskap som konstruerar en gemenskap i nuet. Därför är historieskrivning och historieuppfattning alltid partisk. Att uppnå neutralitet är nästintill omöjligt, eftersom vi har vissa syften när vi skriver och traderar historien. Vårt syfte gör att vi väljer ut de delar av historien som kommer bygga upp vår identitet, en identitet som Geoffrey Cubitt kallar för ‘imaginative construction’.²³

Nära kopplat till teorier om kollektivt minne och kollektiv identitet är begreppet ‘historiebruk’, det vill säga, hur historien kan användas i vissa syften, till exempel för att stärka gruppidentitet. Carola Nordbäck lägger stor vikt vid centrala begrepp som presenteras i historiografin, samt kronologiska utgångspunkter, förklaringsmodeller och perspektiv på den andra parten och menar att dessa upprepar sig i kyrkohistoriska verk från olika tider.²⁴ Sådan forskning bidrar till förmågan att känna igen mönster och kunna jämföra och se kontinuiteten mellan olika perioder. Historiebruk kan innebära att samtida företeelser legitimeras med hjälp av det förflutna.²⁵ Genom att jämföra dåtiden och samtiden kommer jag kunna följa utvecklingen av identitetskonstruktionen och se hur majoritetens röst påverkade minoritetskyrkan.

När det gäller frågan om hur vi ska förhålla oss till historiska källor och hur vi ska se på olika beskrivna aktörer är det minst lika viktigt att vara kritisk mot källan. Historikerna Anders Florén och Henrik Ågren skriver om *källkritik* eller *källvärdering* som en viktig metod i historisk forskning. Huvudpoängen är ifrågasättande av källans trovärdighet. Källvärdering handlar inte bara om att redogöra för uppgifternas falskhet eller trovärdighet, det handlar även om studier av relevansen och författarens egna syften, förutom den historiska förmedlingen.²⁶

²² Stanford 1995, 69.

²³ Cubitt 2007, 203.

²⁴ Nordbäck 2014, 19-20.

²⁵ Nordbäck 2014, 26.

²⁶ Florén & Ågren 2006, 72.

Det finns en skillnad mellan en primärkälla och sekundärkälla som bör konstateras. Den förstnämnda räknar med sig ögonvittne, vilket är den mest pålitligaste typen av historiska källor vi kan nå oss till. Sekundärkälla i sin tur är källmaterial som arbetar med, bygger vidare på och kommenterar primärkällor. Den typen av källor är inte ett bevis i sig, det är snarare en redogörelse för historiska bevis. ”Källor är texter som tillkommit i ett annat syfte än att bidra till historisk kunskap.”²⁷ Det är också viktigt att vara uppmärksam på eventuella tendenser i källor, bland annat historieskrivarnas partiskhet. När sådan partiskhet är tydlig är det viktigt att jämföra källan med andra källor för att legitimera dess trovärdighet. Inom källkritiken spelar tidskriteriet en stor roll, ju närmare i tiden en källa är författad, desto mer trovärdig kan källan anses. Dock måste det vägas mot tendenskriteriet, en historieskrivare från samtiden kan mycket väl vara partisk och utesluta viktiga delar av historien.

Jag förutsätter att de flesta av läsare inte talar ryska, som är det språket mina flesta källor är skrivna på. Därför översatte jag under mitt arbete med uppsatsen källorna från antingen ryska eller engelska språken till svenska för att förenkla läsandet. De översatta begrepp är mina egna bidrag, därav klassas de inte som officiella översättningar. Varje översatt begrepp eller namn följs av originalnamnet i fotnoten. I de fall ryska begrepp har en officiell översättning till engelska kommer även det anges i fotnoten.

1.6 Tidsavgränsningar och disposition

Under mitt första kapitel presenteras bakgrund, syfte, frågeställningar och arbetsmetod. Vidare kommer jag i det andra kapitlet att rekonstruera den historiska bakgrunden. På sätt och vis fungerar det andra kapitlet som en historisk bakgrund, men det är viktigt att ha i åtanke att alla författare är präglade av sin egen tid och sammanhang. Detta kommer behandlas och problematiseras vidare under uppsatsens gång. Andra kapitlet kommer vara tydligt uppdelat och följas i en kronologisk ordning, där jag redogör för den rysk-ortodoxa och de evangelisk-baptistiska kyrkornas uppkomst och deras liv under den behandlade tidsperioden. För att uppsatsen ska kunna fungera som en generell inledning till ämnet behövde jag hålla mig till vissa avgränsningar, därför kommer vissa ämnen behandlas

²⁷ Florén & Ågren 2006, 69.

kortfattat. Detta görs för att uppsatsen ska hållas inom syftets ramar, men i de fall det varit möjligt har jag gått djupare in på några detaljer som kan anses vara extra viktiga eller allmänt intressanta att se på.

I uppsatsens tredje kapitel använder jag mig av begreppet “kollektivt minne” i min undersökning av kyrkorna. Med hjälp av likvärdiga frågor behandlas kyrkorna separat. På grund av den rysk-ortodoxa äldre historia och större popularitet inom forskningen analyserar jag henne på en djupare nivå. Detta återigen visar på brist på källor och kunskap om de fria kyrkorna.

I det fjärde kapitlet kommer jag att diskutera historiebruk inom de båda kyrkorna. För detta syfte tittar jag närmare på författarna Nicolas Zernov och Sergej Savinski. Dessa historieskrivare var verksamma under samma tid och tillhörde olika sidor i det förflutna. Genom att behandla både deras personliga bakgrund och den historia de konstruerar kommer jag problematisera och analysera historiebruket hos respektive författare. Slutligen kommer jag sammanfatta hela projektet, presentera slutsatser och besvara frågeställningarna.

Kapitel 2. Kyrkorna i det ryska området

2.1 Den rysk-ortodoxa kyrkan – *Länge leve riket*

Kristendomen kom till Ryssland på slutet av 900-talet, år 988. På grund av de mäktiga och säkra floderna Dnieper och Volga kunde olika länder samarbeta med Ryssland, vilket ledde till att Ryssland lärde känna olika religioner och var bekant med skillnader inom olika religiösa grenar. Nicolas Zernov redogör att, enligt tidigare ryska krönikor skulle prinsen Vladimir ha haft funderingar kring vilken religion som skulle göras till den statliga.²⁸ Enligt äldre krönikan imponerades prinsens män av den ortodoxa gudstjänsten. Vad männen såg under sin resa till Grekland lämnade dem övertygade om att denna religion skulle även passa deras hemland. När dessa skulle övertyga prinsen Vladimir menade de att även hans *babushka*²⁹ Olga, som var den visaste i landet kom till den kristna tron. Slutligen blev Vladimir övertygad och tillsammans med sina soldater reste han till Grekland och lät döpa sig där.³⁰

Zernov förklarar att västkyrkan upplevdes som “för institutionell” för samtida Ryssland, medan östkyrkan prioriterade bort de striktare disciplinerna och värdesatte praxis av vackra gudstjänster, samt betonade gudomlig barmhärtighet och förlåtelse, vilket prins Vladimir ansåg vara något vackrare och mer lockande för det slaviska folket.³¹ Gamla krönikan redogör för den ortodoxa läran som prins Vladimir fick lära sig om i kyrkan han blev döpt. Bland annat blev han tillsagd att avvisa den katolska, enligt dem, förvrängda läran.

³²

Så småningom anpassade ryssar den östliga kristendomen efter sig själva. Författaren konstaterar att majoriteten av de kristna riktningarna i samtiden såg på den kristna traditionen i ljuset av grekiska och latinska teologiska texter. Ryssar däremot var det enda folket i Europa som undgick att bli influerade av detta. Nicolas Zernov skriver att deras relation gentemot religionen var mycket mindre påverkad av filosofi i jämförelse med bysantinska kristendom,

²⁸ Zernov 1978, 5.

²⁹ I ryska språket används ett gemensamt ord för föräldrarnas mamma: бабушка. Därför är det oklart om den visaste var Vladimirs mormor eller farmor.

³⁰ Dmitriev & Lihachev 1978, 125.

³¹ Zernov 1978, 5.

³² Dmitriev & Lihachev 1978, 129, 131.

samtidigt som den var mindre institutionaliserad än den västliga kyrkan. På så sätt tillämpade de sin egen förståelse av den kristna teologin.³³

På slutet av 1300-talet kom en anmärkningsvärd man in i bilden som skulle spela en viktig roll både för politiken och andligheten i Ryssland.³⁴ De föregående 150 åren var fyllda av skräck och kollaps i Ryssland, men med Sergius of Radonezh (1314 – 1392) kom frälsning och förändring, som Zernov väljer att beskriva det. Under tiden före Sergius rådde mörka tider och nödvändiga politiska förändringar i det ryska området, men en sak bestod – kyrkan återupplivade en ande av enhet hos nationen om och om igen.³⁵ Med Sankt Sergius föddes ett imperium som skaffade sig mer område genom fredlig kolonisation. Sergius lärjungar var arbetare och munkar, det fanns ingen plats för våld under hans tid. Lärjungarna uppmanade folket att utforska outforskade skogar och mark, vilket deras förfäder var för rädda att göra. Det hjälpte imperiet att expandera sina gränser.

Den aktiva kolonisationen väckte uppmärksamheten bland prinsar, som senare valde att ta del i den och dela upp de nya kolonier mellan varandra med statliga skatter och annat.³⁶ Sammanfattningsvis kan vi tala om en symbios mellan staten och kyrkan under deras första 500 år. Om staten gick under gick också kristendomen under. Blomstrande av staten innebar blomstrande av den rysk-ortodoxa kyrkan. Kyrkan var en ideologisk ledare i Ryssland, likt den spanska kyrkan. Visionen om Moskva som det tredje Rom legitimerade slutligen kyrkans egen position inom imperiet.³⁷

Symbiosen mellan rysk-ortodoxa kyrkan och tsardömet fortsatte fram till år 1917, när siste tsardynastin föll med Nikolaj II. Folken började fatta missnöje gentemot monarkin och kristenheten i landet. Nationalism rådde i landet som resultat av Alexander II:s försök att knyta regimen och eliterna närmare varandra. Syftet var att stärka identitetskänslan, vilket gjordes genom att ersätta medborgerlig politik med en etnisk politik. Fokuset vändes från klasskillnaderna och numera uppmärksammades etnicitetsfrågor; Att vara ryss och att vara en del av den ryska identiteten blev en prioritering.³⁸ Hosking skriver att tiden innan socialistiska revolutionen, på slutet av 1800-talet förbjöds ester och letter att återgå till den lutherska tron från den rysk-ortodoxa, som de vanligen blev tvingades att konvertera till under hot. De som

³³ Zernov 1978, 6.

³⁴ Zernov 1978, 42.

³⁵ Zernov 1978, 20.

³⁶ Zernov 1978, 43.

³⁷ Hosking 1997, 283.

³⁸ Hosking 1997, 443.

konverterade tillbaka till den lutherska tron fick sina äktenskap ogiltigförklarade, medan pastorerna som vigde par avstängdes från tjänsten och hamnade under utredning.³⁹ Detta är extremt få bland många andra exempel på skälen till medborgarnas missnöje med regimen vid sekelskiftet.

I början av 1900-talet ledde konflikterna till en revolution som skulle förändra den ryska historien för alltid. Zernov skriver att Ryssland plötsligt blev en militär s.k. gudlös stat som motstod allt religiös tänkande, vilket är en tydlig kontrast gentemot den, enligt historikern, fromma kristna staten som Ryssland så länge hade varit. När kommunisterna uttalade sig öppet om sitt krig mot det religiösa tänkandet tog inte resten av världen det på större allvar. Zernov menar att västkyrkan valde att blunda dels på grund av sina egna konflikter med östkyrkan, dels på grund av den europeiska okunskapen eller likgiltigheten och rädslan gentemot Ryssland.⁴⁰

Under den politiska förändringen anklagade den nya staten dessutom den rysk-ortodoxa kyrkan för att vara korrumpad, vilket för resten av världen ursäktade kommunisternas agerande gentemot kristenheten i Ryssland. Författaren håller sig till åsikten att konflikten mellan staten och kyrkan grundade sig i två olika synsätt: Å ena sidan kyrkans idé om att människan är Guds tjänare, å andra sidan de icke-troendes idé om människans självständighet. Varken fadern till marxismen Karl Marx (1818 – 1883) eller marxisten Vladimir Lenin (1870 – 1924) försökte dölja sina starka åsikter gentemot religionen. Så fort kommunisterna i Ryssland kom till makten började de tillämpa sina lärares dogmer på alla aspekter i livet med tron på att Marx och Lenins ord som den absoluta sanningen, skriver Nicolas Zernov.⁴¹

One can understand Russian Communism only if one realises that it is not merely an economic and social experiment, but also one of the greatest religious revolutions in the history of mankind, carried through by a group of men knowing no other truth than dialectic materialism, and recognising no other prophet than Karl Marx.⁴²

³⁹ Hosking 1997, 462.

⁴⁰ Zernov 1978, 141.

⁴¹ Zernov 1978, 154.

⁴² Zernov 1978, 156.

År 1918 tilläts religiös och antireligiös propaganda som gav möjligheten för bägge sidor att predika om sina läror öppet. Men enligt sista punkten i den ändrade konstitutionen konfiskerade staten allt kyrklig egendom.⁴³

2.2 Statens offentliga förhållningssätt gentemot ryska ortodoxin

Pospelovsky skriver att med fallet av sista tsaren Nikolaj II föll även den rysk-ortodoxa kyrkans organisationella struktur.⁴⁴ Aldrig förr hade rysk-ortodoxa kyrkan behövt stöta på sådana kolossala vändningar, därför blev kyrkan tvungen att improvisera och agera på plats. När de temporära makthavarna gav religionsfrihet åt religiösa grupper innebar det mer förlust än vinst för rysk-ortodoxa kyrkan. Ortodoxa kyrkan fick inte längre föreläsa om rysk-ortodox teologi till exempel och de var också uteslutna från statliga verksamheter. Pospelovsky noterar dock att trots skilsmässan mellan kyrka och stat lyckades den rysk-ortodoxa kyrkan behålla titeln som den statliga kyrkan.⁴⁵

Ett flertal ortodoxa kyrkomöten ägde rum med det generella målet att anpassa den kyrkliga verksamheten. Det främsta målet var att överleva och lära sig att leva oberoende av statlig hjälp. Pospelovsky nämner en del förändringar som påverkade kyrkans verksamhet till det bättre: bland annat den sjunde september 1918 erkändes kvinnornas användbarhet inom den rysk-ortodoxa kyrkliga verksamhet. Kvinnorna tilläts att ta del av kyrkomöten, bli medlemmar i kyrkokonciliet som nu tillät dem att vara kyrkvaktare. Generellt sett innebär arbetet som kyrkvaktare arbetet med det administrativa inom kyrkliga verksamhet. Författaren skriver att kvinnorna även tilläts att hålla i utbildningsverksamhet, välgörenhet samt ansvara för institutioner för mission och ekonomi i den statliga kyrkan. För att klargöra konstaterar Pospelovsky att trots alla nya förmåner för kvinnorna fick de inte hålla i kyrkomöten eller andra administrativa institutioner i kyrkan.⁴⁶

På slutet av detta möte togs två extraordinära beslut, beskriver historikern. Först och främst beviljades patriarken obegränsade administrativa befogenheter ifall den sovjetiska regeringen skulle göra det omöjligt för kyrkan att sammankalla ett koncilium eller för synoden att fungera som vanligt. För det andra befallde patriarken att man skulle skriva ett

⁴³ Zernov 1978, 156.

⁴⁴ Pospelovsky 1984, 25.

⁴⁵ Pospelovsky 1984, 27.

⁴⁶ Pospelovsky 1984, 35.

testamente med namn på tre personer som skulle ersätta honom som *locum tenens*⁴⁷ ifall patriarken inte skulle kunna fortsätta sin verksamhet eller om han skulle avlida och sovjeterna skulle hindra kyrkan från att sammankalla ett kyrkomöte.⁴⁸

Kyrkan vågade inte protestera, kommunisterna i sin tur hoppades fortfarande på att de nya förändringarna skulle leda till en kollaps av kristendomen. Trots konfiskeringen av materiella ägodelar bestod kristenheten och fortsatte sin verksamhet så gott de kunde.⁴⁹ En besvärlig period för den rysk-ortodoxa kyrkan pågick från 1922 till 1929, skriver Zernov. De så kallade gudlösa ansåg att i kampen mot kristendomen räcker det inte med konfiskering av deras ägodelar och att skicka kristna i exil. Numera började de agera inifrån genom att skapa mindre fientliga grupper inom den ortodoxa kyrkan. Den femte augusti år 1922 fängslades patriark Tikhon. Veckan senare fick en grupp präster besöka patriarken i fängelset, där de fick hans tillåtelse att ta över administrationen tillfälligt medan de inväntade efterträdarens ankomst till Moskva. Istället valde prästerna att behålla maktpositionen och uttala sig officiellt om sin vilja att samarbeta med kommunisterna.

Prästerna gick under namnet "Levande kyrka"⁵⁰ eller "Förnyelse".^{51 52} Andra biskopar och kyrkans medlemmar fann den förnyelsen lockande och utan att ifrågasätta det hela gick de över till den förnyade kyrkan. Där fick de privilegier från staten att bland annat starta en teologisk skola. Ett år senare i juni år 1923 släpptes patriarken Tikhon fri. Mest sannolikt hände det på grund av patriarkens beslut att förklara sin lojalitet mot den sovjetiska staten. I den officiella artikeln *Izvestia* skrevs det officiellt om patriarkens beslut att visa sin lojalitet mot staten, samt visade han sin ånger för den olydnad och protest som han öppet hade uttryckt i det förflutna.⁵³

Från 1927 anammade den rysk-ortodoxa hierarkin den sovjetiska propagandan som enligt Zernov var en del av den kommunistiska totalitarismen.⁵⁴ År 1929, efter elva år av kämpande, förstod de ateistiska ledarna att det bästa sättet att segra över kristenheten är genom att tysta ner de troende. Författaren konstaterar att de kristna troende historiskt var så starka opponenter i lagliga debatter att man till sist beslutade att tysta ner dem lagligt, snarare

⁴⁷ Svensk översättning: Tillfälliga ersättare.

⁴⁸ Pospelovsky 1984, 36.

⁴⁹ Zernov 1978, 157.

⁵⁰ orig. Живая церковь.

⁵¹ orig. Обновленчество.

⁵² Zernov 1978, 158.

⁵³ Zernov 1978, 159.

⁵⁴ Zernov 1978, 161.

än att försöka debattera och vinna över dem. I början fokuserade leninister på antireligiös propaganda som vi kan se historiskt både i den frikyrkliga och den rysk-ortodoxa historieskrivningen. Som det skulle visa sig hjälpte det inte, vilket ledde till statens nästa steg i kampen – nämligen förstörande av kyrkor och deportation av kristna ledare.

Den kristna exilen i Ryssland har aldrig förekommit i så hög grad förut. Zernov anser att den deportationsvåg som skedde år 1932 var en av de värsta i historien. På tre månader hade trettio kyrkor tagits ner, redogör historikern. I Moskva fanns nittiosex kyrkor före 1900-talets revolution, idag finns bara sju av de kyrkorna kvar. En annan fruktansvärd tid för kristna i Ryssland skedde år 1936-7 när det nåddes en otrolig siffra av kristna som sändes till arbetsläger. Det beräknas till femton till tjugo miljoner människor. Livet för den kristna kyrkan verkade få sitt slut där. Med tanke på hur läget såg ut i samtiden trodde alla att kommunisterna lyckades tillintetgöra kristenheten och den traditionella ortodoxin. Om den religiösa friheten skulle uppstå igen i framtiden så skulle den ortodoxa kyrkan få en annan form i jämförelse med den gamla och traditionella kyrkan, skriver Zernov.⁵⁵

2.3 Baptister i Ryssland – Vem? När? Varför?

Baptisternas uppkomst i Ryssland främst beror på bondereformen 1861 som drevs av dåvarande tsaren Alexander II. Efter avskaffandet av livegenskapen ökade bland den intellektuella delen av Rysslands befolkning kraftigt begäret efter en andlig utveckling. Människan upplevde sig själv som en betydelsefull individ, hon fick njuta av det andliga livet, skriver biskopen Dorodnitsin.⁵⁶ Folket som inte längre var förtryckta i sin önskan att finna Gud påbörjade nu sökande efter Gud. Detta sökandet ledde dock snarare till besvikelse och ilska än tillfredsställelse, skriver Popov. Ett missnöje gentemot den ledande ortodoxa kyrkan växte. Vad som upplevdes som okunnighet bland pastorer och likgiltighet för folket hos kyrkan var det som väckte starkaste missnöje.⁵⁷

Bondereformen, den andliga krisen inom den dominerande ortodoxa kyrkan och översättningen av Bibeln till ryska väckte intresse för den tidiga kristna tron hos hela Rysslands folk. Överallt – både i storstäder och i mindre städer och byar började man

⁵⁵ Zernov 1978, 162.

⁵⁶ Popov. Hämtad 2020-11-11.

⁵⁷ Popov. Hämtad 2020-11-11.

organisera bibelstudiegrupper som uppfostrade många nya predikanter. Församlingen nöjde sig inte enbart med det traditionella livet med riter i kyrkan, numera strävade de efter den *Högre Sanningen* inspirerad av de första apostlarna och den tidiga kyrkan.⁵⁸

Trots vissa skillnader i religiös praxis bland församlingarna, enades de i sin teologiska uppfattning och synen på världen. Baptister förnekar barndop och menar istället att en människa i vuxen ålder måste själv bestämma om hon vill döpas och leva med Kristus eller inte. Baptister i Ryssland menar att alla i församlingen oavsett posten är jämställda – alla är likvärdiga inför Gud. De viktiga och större frågorna diskuteras alltså under kongressen där representanterna kan ha lika starka röster. Poängen med sådana kongresser är både för att göra medlemmarnas röster hörda, samt för att tillsammans som en grupp bestämma större relevanta frågor gällande kyrkan. Baptisterna fick alla möjliga öknamn bland resten av medborgarna, bland annat 'sektier'.⁵⁹

Under perioden i Ryssland före revolutionen genomgick den evangeliska kyrkan en process av identitetsformering inom sin egen grupp och gentemot omvärlden. Identitetskonstruktionen berörde alla aspekter av deras liv. Processen av avståndstagande från *de andra* samhällsgrupperna i imperiet skedde på olika sätt, skriver Potapova. För det första handlade det om deras självbestämmande och svaret på frågan 'vilka är vi?', därefter handlade det om att tydligt avskilja sig från de andra, vilket var en del av formeringen av en gemensam identitet. Det handlade om att sätta tydliga gränser för vem som är vem. För det andra rörde det sig om självpositioneringen i samhället – gentemot den rysk-ortodoxa majoritetskyrkan och gentemot ateismen som rådde i landet. För det tredje, menar Potapova, behövde den evangeliska och baptistiska kristendomen, på grund av statens försök att kuva religionen, att uttrycka sin relation gentemot staten, men också jobba på sina egna principer i samarbetet med samtida makthavare.⁶⁰

I början av 1900-talet formulerade den evangeliska och baptistiska relation till staten klart och tydligt. Först var deras uppfattning neutral, det vill säga utan intresse för inblandning i politiken. Istället valde de att enbart uttrycka lojalitet och en positiv inställning mot lagen. Vidare händelser i landet skulle dock påverka evangelister och baptister, till den grad att grupperna plötsligt skulle behöva omformulera sin relation gentemot staten igen. År

⁵⁸ Popov. Hämtad 2020-11-11.

⁵⁹ Popov. Hämtad 2020-11-11. Ordets betydelse: sektmedlemmar, men i ryska språket har ordet en negativ klang som är svår att återge på svenska.

⁶⁰ Potapova 2019, 397.

1905 gav ut ett manifest dåvarande tsaren om den religiösa toleransen. Potapova konstaterar att det bland evangeliska kristna fanns en beundran för de liberala värderingar som numera rådde i USA. Värderingarna uppfattades som ett förverkligande av de kristna idealen i det praktiska och det politiska livet. Potapova citerar Prochanov som var ledaren för den allryska unionen för alla evangeliska kristna i landet. Enligt ledarens officiella uttryck var de evangeliska kristna imponerade över just den så kallade ideala politiska strukturen i USA. Enligt dem byggdes den amerikanska politiska strukturen på de demokratiska principer som var inspirerade av protestantismen.⁶¹

2.4 Socialistiska revolutionen – *Deus Vult* eller *Deus Non Vult*?

Den samtida kristna artikeln *Sanningens Ord*⁶² som jag transkriberade som Slovo Istiny redogör för fallet av både kejsardömet och dennes stöd – rysk-ortodoxa kyrkan. Fallet av den statliga kyrkan skedde i slutet av februari 1917, när siste kejsaren av Romanovdynastin, Nikolaj II skrev på sin abdikation, tronavsägelsen.⁶³ De tillfälliga makthavarna verkade lovande för den evangeliska kristendomens framtid. Sinichkin hänvisar till tidskriften *Morgonstjärna*⁶⁴ där man i artikeln “Rysslands befrielse”⁶⁵ skriver i chock om en vändning som var svår att tro på. Att en politisk och religiös frihet skulle uppstå och att många som led i exil skulle få återvända hem med mera var inget de kunde förutse ens fyra veckor innan det inträffade. Helhetligt innebar det att evangelisterna tillsammans med andra samfund skulle få en fullständig frihet att utöva sin religion öppet.⁶⁶ Det var en vändning som betydde enormt mycket för alla kristna grupper. Kristna som vid den tiden befann sig i exil fick amnesti. Evangelister fick äntligen komma tillbaka hem till sina familjer och hem till kyrkan, till sina bröder och systrar i Kristus, skriver Savinski.⁶⁷

Det politiska läget i landet ledde bland evangelister till förhoppningar om en *andlig reform* som skulle vara ett rättvist alternativ till den socialistiska omorganiseringen som bolsjevikerna planerade. På tal om bolsjevikerna påvisar Potapova att deras syn på de

⁶¹ Potapova 2019, 398.

⁶² orig. Слово Истины.

⁶³ Timoshenko & Pavlov 1918. Källhänvisning hittad i: Savinski 2001, 13

⁶⁴ orig. Утренняя Звезда.

⁶⁵ orig. Освобождение России.

⁶⁶ Prochanov, 1917. Källhänvisning hittad i: Sinichkin, 8.

⁶⁷ Savinski 2001, 14.

evangeliska kristna i landet var positiv och att bolsjevikerna till och med såg dem som potentiella allierade. Detta berodde på att de såg en särskild form av en social protest hos de evangeliska kristna som bolsjevikerna kunde relatera till. Historikern citerar vidare Vladimir Lenin från hans tidiga verk där han uttryckligen kallar sekterismen⁶⁸ för en politisk protest under en religiös förklädnad, vilket Lenin uppenbarligen såg positivt på.

Händelserna år 1917 i Ryssland innebar en prövning för de ovannämnda fria kyrkorna, konstaterar Potapova. Dessa behövde plötsligt ta del av den revolutionära rörelsen, och även konstruera sina politiska åsikter. Evangeliska och baptistiska kristna försökte finna en kompromiss med staten som skulle tillåta dem att predika öppet. Å andra sidan var de kristna grupperna fulla av ideer om hur de skulle kunna omorganisera världen på kristna grunder. Baptister och evangelister strävade efter ett nytt slags revolution som skulle skifta fokus hos folket från politiken mot det andliga.⁶⁹

Timoshenko som var redaktören av tidskriften Slovo Istiny och Pavlov som var företrädaren hos de ryska baptister kom ut öppet i april 1917 med de politiska och religiösa anspråk som baptisterna krävde. Slovo Istiny räknar upp bland annat: separation mellan kyrkan och staten; frihet att organisera möte, möjlighet att uttrycka idéer i tal och skrift; statlig tillåtelse av äktenskapsregistrering; jämställdhet för alla medborgare, oavsett religion eller etnicitet; frihet att fira gudstjänster oavsett religiös trosbekännelse så länge man inte säger emot staten eller den allmänna etiken; upphävande av lagar som föreskriver straff för annorlunda religionsutövning.⁷⁰

Baptistiska ledare nöjde sig dock inte med enbart formuleringen av sina politiska preferenser, fortsätter Sinichkin. Dessa ledare vidareutvecklade ett manuskript som sammanfattade baptisternas syn på det samtida läget i Ryssland, samt förslag för landets möjliga utveckling. Deras modell innebar att den socialistiska revolutionen endast hade funktionen av att 'förbereda marken', som författaren uttrycker sig, inför den kommande andliga revolutionen som skulle förberedas och utövas genom evangeliserande mission i landet. Detta i sin tur, menar baptisterna, skulle leda till en rättvis nation byggd på den tidiga kyrkans värderingar.⁷¹

⁶⁸ En gemensam beteckning på frikyrkor i Lenins ordval.

⁶⁹ Potapova 2019, 399.

⁷⁰ Pavlov 1917, Källhänvisning hittad i Savinski 2001, 17 & Potapova 2019, 399.

⁷¹ Sinichkin 2017, 11.

De första tre månaderna verkade det politiska läget lovande för evangelister, hävdar Savinski. De samlades för gemensamma möten, firade gudstjänster, predikade öppet och anordnade öppna kristna möten. Missionen skedde aktivt och hela tiden startades nya missionshus över f.d. Ryska imperiets område.⁷² Den 12 april 1917 annonserade tillfälliga makthavarna att alla ryska medborgare utan undantag fick tillåtelsen att sprida sina läror och utbilda andra samhällsgrupper, så länge deras läror inte stred mot den statliga lagen.⁷³ Kristna fick en oskriven tillåtelse att utöva sin religion fritt, men bristen på en formell bekräftelse på pappret var skrämmande. Först och främst tar Savinski upp att den evangelisk-baptistiska kyrkan redan hade varit med om ett liknande problem: åren 1905-1906 fick de en oskriven frihet utan statliga garantier som ledde till sorgliga resultat för kristna grupper. Det ville man inte göra om.⁷⁴ Å andra sidan säger forskaren att den statliga garantin man strävade efter var den officiella splittringen mellan staten och kyrkan. Något som den rysk-ortodoxa kyrkan verkligen inte ville skulle hända. Staten hamnade under press från båda håll; evangelister som ville få sin frihet och rysk-ortodoxa kyrkan som strävade efter sina statliga privilegier, samt utvidgande och stärkande av tidigare privilegier.⁷⁵

Den 23 januari år 1918, tre månader efter Oktoberrevolutionen och bildandet av den sovjetiska republiken kom det ut en ny lag gällande separationen mellan kyrkan och staten, samt mellan kyrkan och skolan. Lagen lyssnade till och tog upp varenda punkt som baptisterna hade uttalat sig om. Det enda som väckte frågor var sista punkten i lagen om förbud om privategendom och ägande av marken, med andra ord – staten skulle äga kyrkorna. I stort sett var alla religiösa samfund nöjda med lagen, alla förutom den rysk-ortodoxa kyrkan som förlorade sina privilegier, till exempel att undervisa i den ortodoxa tron.⁷⁶

2.5 Statens offentliga förhållningssätt gentemot frikyrkor

Den officiella tryggheten och friheten som kyrkorna fick var till stor glädje för de fria kyrkorna. Tryggheten kom till den nivån att i de fall när kyrkan kände sig osäker eller

⁷² Savinski 2001, 16.

⁷³ Sinichkin 2017, 9.

⁷⁴ Savinski 2001, 16.

⁷⁵ Savinski 2001, 16 & Miljukov 1994, 206.

⁷⁶ Juridiska litteraturen. orig. Юридическая литература 1981, 111-116.

förtryckt kunde hon meddela den tillfälliga provisoriska regeringen, som i sin tur skulle vidta åtgärder, skriver Savinski. År 1926 under den baptistiska kongressen i Europa sades det officiellt att den allmänna attityden hos baptister gentemot den konstitutionella makten och staten bör fortsätta vara respekterande. Utöver det skall gemensamt stöd fortsätta.⁷⁷ De evangeliska troendes syn på den samtida socialistiska staten var positiv, detta uttryckte de genom att delta aktivt i statligt ledda sociala omvandlingar.⁷⁸

De första tio åren efter revolutionen innebar en positiv utveckling för den fria kyrkan. Baptister, evangelister, adventister och metodister var aktivt verksamma och spred det kristna budskapet bland andra medborgare. De kunde nu samlas officiellt och den religiösa rörelsen i Ryssland spred sig med enorm hastighet. Samtidigt respekterade de frikyrkliga missionärerna staten och agerade i enlighet med de överenskommelserna som presenterats. Parallellt såg utvecklingen mycket annorlunda ut för den rysk-ortodoxa kyrkan. När rysk-ortodoxa kyrkan förlorade sina sociala och ekonomiska privilegier föll deras enighet och system. Skälet till ortodoxa kyrkans utbredda makt i det förflutna var deras nära relation till kejsardömet. Men med kejsardömet föll även den statliga kyrkan.⁷⁹

Den drastiska evangelisationen som skedde i området väckte oro bland den ateistiska regimen. De förstod snabbt att för att tysta ner kristna grupper räcker inte bara verbal propaganda. De inledde förtrycket med officiella grunder gentemot så kallade 'farliga medborgare'. I slutet av september år 1927 arresterades aktivt verksamma medlemmar och organisatörer i den evangeliska kyrkan. Dessa skickades till arbetsläger i över tre års tid. Som nästa steg följde ännu aktivare propaganda i tidningar som på något sätt skulle förbereda medborgare för hårdare metoder för utrotning av religiösa individer och hela det religiösa tänkandet i landet.⁸⁰

Savinski skriver att år 1925 formades organisationen *Den militanta gudlösa unionen*⁸¹. Bland medlemmarna fanns alla medlemmar av den sovjetiska regeringen, en stor del av de intellektuella i städer och byar, samt några av de f.d. ortodoxa hierarkerna.⁸² Organisationens lagliga mål var att utrota de troende. Att bekämpa religionen, hävdade "de vetenskapliga"

⁷⁷ Savinski 2001, 21.

⁷⁸ Savinski 2001, 22.

⁷⁹ Savinski 2001, 11.

⁸⁰ Savinski 2001, 111.

⁸¹ orig. Союз Воинствующих безбожников. Officiell översättning till engelska: League of Militant Atheists.

⁸² Savinski 2001, 10.

ateisternas doktriner, handlade om omskolningen av folket, vilket innebar att utrota *fördomar* i människosinnet. Religion var självfallet en av de s.k. fördomarna, konstaterar Savinski.⁸³

Andra delen av 1930-talet är känd för den uppkomna Stalin-kulten, vilket ledde till stränga straff för dem som bröt mot lagen. Straffen och hanteringen av de oönskade personer blev plötsligt inhumana. Historievetaren Vasilij Kulish skriver i tidningen *Vetenskap och liv*⁸⁴ att Stalin-kulten är en ”sorglig sanning som orsakade lidande för vår nation, vilket vi inte skall vara tysta om.”^{85>>86} Stalins metod gentemot motståndare av kulten var undertryckande, men ledaren behövde fortfarande komma med övertygande argument som skulle rättfärdiga hans handlingar. När socialismen tog över landet och när exploaterande klasser och deras ekonomi var tillintetgjord, kom Stalin med en idé som Kulish uttrycker sig tydligt negativt om, det gällde nämligen förstärkningen av hårdare straff funktioner.

Klasstriderna och viljan att förverkliga idén om det socialistiska samhället fungerade som det främsta argumentet för behovet av hårdare straff i den sovjetiska staten.⁸⁷ Ett stort antal kristna individer sändes till arbetsläger bland annat. Nya tydligare lagar kom att införas som återigen påverkade religiösa grupper negativt. Stalin började konstruera falska anklagelser mot religiösa aktörer, men även mot de synliga politiker som fortfarande hade haft makten över staten och regeringen. Hela nationen hamnade under en totalitär regim och terror mot befolkningen i dess helhet. Ett begrepp som skulle beskriva de som inte gynnade ledarens mål uppstod – ”Folkets fiende”.⁸⁸

Kulish skriver att med hjälp av falska anklagelser hamnade olika individer med ledande positioner i listan över *folkets fiender*. Hälften av partikongressens medlemmar blev avrättade (1108 av 1966 medlemmar). 98 av 139 medlemmar och kandidater i CCCP⁸⁹ som blev utvalda under kongressen blev mördade. Många befälhavare och neutrala arbetare dödades under den här perioden.⁹⁰ Trots en del saknade källor, beräknade Georgi Vins att cirka 25 000 baptister och evangelister blev förtryckta under de militanta ateisternas aktiva år.

⁹¹ Redan år 1932 fick många evangelisk-baptistiska samfund stänga officiellt. Det gällde

⁸³ Savinski 2001, 11.

⁸⁴ orig. Наука и жизнь.

⁸⁵ Citaten har översatts av mig från ryska.

⁸⁶ Kulish 1987, 5.

⁸⁷ Kulish 1987, 7.

⁸⁸ orig. Враг народа.

⁸⁹ orig. Центральный комитет Коммунистической партии Советского Союза. Den officiella engelska översättningen: The Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union.

⁹⁰ Kulish 1987, 7.

⁹¹ Vins 1997, 137.

särskilt det sovjetiska område som efter Sovjetunionens fall skulle kallas Ukraina, eftersom man år 1927 fastslog en ny lag som innebar att personer med någon som helst kyrklig position berövades vissa medborgerliga rättigheter (bl.a presbyterer, diakoner, kyrkliga lärare, förkunnare mm.)⁹² Några år senare kom andra världskriget in i bilden.

I det här kapitel har vi ägnat oss åt den historiska delen av uppsatsen. Med en tydlig uppdelning mellan den rysk-ortodoxa och evangelisk-baptistiska kyrkan har vi redogjort för kyrkornas historia som å ena sidan kunde drabbas på samma sätt, å andra sida verkade ha två separata utvecklingar trots livet på samma mark. Vidare kommer vi titta närmare på de studerade kyrkorna. Med hjälp av teorin om kollektivt minne kommer vi att studera gruppernas identitetskonstruktion. Detta hänger ihop med historiebruket hos båda kyrkorna. För att knyta ihop den historiska rekonstruktionen med den teoretiska analys kommer jag undersöka hur Savinski och Zernov brukar historien och deras bakomliggande motiv.

⁹² Savinski 2001, 135.

Kapitel 3. Identitetskonstruktion

3.1 Kollektivt minne

De historiska redogörelserna vi fick titta på bevisar ännu en gång att kyrkorna i det ryska området levde parallellt, men inte tillsammans. I samma land, men inte under samma tak. När vi talar om en helhetlig historia av kyrkan i Ryssland exkluderar vi de flesta parter vars röster har tystats ner. Vad som är gemensamt hos kyrkorna dock är deras uppfattning om sin identitet. Med hänvisningen till den tidiga kyrkan, dess lidande som beskrivits i Nya Testamentet samt den historiska utvecklingen med förföljelser av de kristna skapar båda grupperna ett kollektivt minne och syn på sig själva som bärare av den sanna kristna tron. Det är värt att ta till hänsyn att bägge kyrkorna i Ryssland, den evangelisk-baptistiska och den rysk-ortodoxa ser sig själva som efterträdare till den tidiga kyrkan, men på olika sätt, från olika perspektiv.

3.2 Den rysk-ortodoxa kyrkan

Under den sovjetiska tiden dog tusentals präster, nunnor och lekmännen martyrdöden. De som inte avrättades arresterades istället och sändes till arbetsläger där de slutligen dog efter ett liv i grymhet. Minnet av lidandet har blivit en viktig del av den rysk-ortodoxa identiteten i den moderna tiden. Under sovjettiden utfördes förhör och avrättningar bakom stängda galler, till skillnad från antiken där sådant genomfördes officiellt och offentligt. Kyrkliga representanter togs en och en till rummen där de torterades och sedan avrättades. Därav blir det svårt för oss idag att veta antalet avlidna.⁹³ Tragedin som drabbade Sovjetunionen går att jämföra med den brutalitet som kristna i den tidiga kyrkan i Romarriket fick genomlida. Förföljelserna i Sovjet var betydligt mer allvarliga utifrån antalet människor som led och dog, men förföljelserna i den tidiga kyrkan är en viktig parallell, i den mån man identifierade sig med andra förföljda kristna.

Den moderna ortodoxa kyrkan jobbar med ett projekt som samlar in data om de som dog för sin kristna tro under perioden av den grymma utrensningen. Kyrkan har redan

⁹³ Vins 1997.

helgonförklarar ett stort antal så kallade *nymartyrer*⁹⁴. Som resultat har även den kyrkliga kalendern berikats med nya helgondagar bestående av de ovannämnda nymartyrerna.⁹⁵ Tillsammans med detta pågående projekt jobbar den rysk-ortodoxa kyrkan med skapandet av kyrkans identitet. Med detta syfte blickar kyrkan tillbaka i tiden: både till tider av förföljelse och till tiden före socialistiska revolutionen när kyrkan och staten levde i en lycklig symbios.

Välsignad ikon av den lidande tsaren Nikolaj II, Valaam 1996.⁹⁶

Ikonen ovanför skrevs år 1996 i Kalifornien, USA av en rysk ikonmålare Pavel Tikhomirov. Beställningen gjordes av representanter av den rysk-ortodoxa kyrkan utomlands. På bilden ovan ser vi den siste ledaren av ryska imperiet, tsaren Nikolaj II. Tsaren är målad i dem inom ortodoxin heliga kröningskläderna. I mitten av klädseln syns ett stort kors av guld och i händerna håller Nikolaj II föremål som tecken för kunglig värdighet. På varsin sida av tsaren syns två andra helgon: Job, den som led länge⁹⁷ har minnesdagen den sjätte maj, samma dag som Nikolaj II föddes år 1868. På andra sidan om tsaren syns helgonet Nikolaj Undergöraren⁹⁸ till vars ära Nikolaj II döptes. Under tsaren står skrivet ”Denna heliga ikon skrevs för att förhärliga tsarmartyren i Ryssland.”⁹⁹

⁹⁴ Ett gemensamt namn för de troende kristna som dog för sin tro under sovjettiden.

⁹⁵ Andreev 1982, Polsky 2000, Christensen 2017.

⁹⁶ orig. Мироточивая икона Царя-Мученика Николая II на Валааме, 1996.

⁹⁷ orig. Иов Многострадальный.

⁹⁸ orig. Николай Чудотворец.

⁹⁹ orig. Сия святая икона написана к прославлению Царя-Мученика в России.

Såväl ikonerna som dess beskrivning återges på en hemsida för Valamo kloster i Ryssland. Denna ikon har en stor vikt för den rysk-ortodoxa gemenskapen, vilket kan noteras tydligt hos de religiösa texterna som omnämner ikonerna på tsaren. Tsaren har numera blivit avbildad som en bysantinsk kejsare, i en klädedräkt som tsaren har aldrig burit under sitt liv. Ikonerna uttrycker nämligen längtan tillbaka till tiden när staten och kyrkan var i ett heligt äktenskap. Som tidigare nämnt, fanns kyrkan, även under mörka tider i Rysslands historia, vid sidan om staten och fungerade som ett stöd. Tiden innan socialistiska revolutionen var full av konflikter, men inte ens det hindrar den moderna ortodoxa kyrkan att blicka tillbaka med längtan, eftersom kyrkan och staten alltid utgjorde ett slags enhet. Martyrdom och längtan tillbaka till ett tidigare ideal är de mest typiska fenomenen som konstruerar den kristna identiteten genom tider.¹⁰⁰

Den tidlösa kontinuiteten går att jämföra med kristnas längtan tillbaka till den tidiga kyrkan. De kristnas aktiva evangelisering och liv med Kristus lära är den ideala bilden som många kristna grupper idag strävar efter. Det kristna livet i Ryssland under kyrkans första år fram tills slutet av kejsardömet liknar den tidiga kyrkans liv under senare delen av 300-talet, när kristendomen blev statlig religion under kejsaren Theodosius I. Det handlar framförallt om att tillskriva gruppens historia en enhetlighet i bemärkelsen att man är bärare av ett arv som går långt tillbaka i tiden och har bevarat detta intakt – i det här fallet, att man är samma kyrka som den tidiga kyrkan. Att man representerar den sanna kristendomen.

Det finns ett äldre verk inom den rysk-ortodoxa världen som år 1978 översattes från antik ryska till modern ryska. Namnet på boken kan översättas som *Litterära monument i antika Ryssland XII*.¹⁰¹ Verket är en så kallad historisk redogörelse för kristendomens resa genom tiderna. Inledningsvis börjar den ryska historien från gammaltestamentliga tider, nämligen tiden precis efter den välkända syndafloden och mänsklighetens räddare – Noa. Efter syndafloden delades världen mellan Noas tre söner – Sem, Ham och Jafet. Boken hävdar att slaviska språken och vidare det ryska folket härstammar från Jafet och hans söner.

¹⁰²

Vidare analys av boken behövs inte för att förstå bokens främsta syfte, eftersom vi redan i inledningen ser författarnas försök att legitimera sin auktoritet som härstammande

¹⁰⁰ Klosterbröder, 2000.

¹⁰¹ orig. Памятники литературы древней Руси XII.

¹⁰² Dmitriev & Lihachev 1978, 22, 24.

från det ursprungliga. På så sätt kan vi från början förstå textens motiv. Även originalverket som är skriven på gammal ryska kan i sig uppfattas som en äldre historisk källa som kan stärka ens legitimitet. Ju äldre källan är, desto mer auktoritär är texten. Det är svårt idag att säga exakt när boken skrevs, men texten behandlar historien från 1100-talet som en del av det förflutna och är skriven på ett språk som talades i Kievriket mellan ca 900 och 1400 talet. Därför bör boken inte dateras till tiden senare än 1400-talet, eftersom rimligaste vore det att påstå att boken skrevs på ett samtida språk som målgruppen behärskade, inte på ett äldre icke användbart språk. Inte heller bör vi datera verket till 1100-talet då författarna refererar till den tidsperioden som historia, snarare än något pågående. På så sätt vore det rimligt att datera boken till 1200-1400-talet.

Syftet med översättningen av den äldre texten kan bland annat vara identitetskonstruktion som var nödvändig i dess samtid. Kyrkan har genomgått ett förfall. En stor del av samhället var under en längre tid övertygade om att den rysk-ortodoxa kyrkan var död. Syftet med översättningen kan i så fall ha handlat om att återuppväcka kyrkan och ta tillbaka dess legitimitet. Det handlade inte om att skapa en helt ny institution, syftet var att återuppliva den *gamla* kyrkan som alltid har funnits och som alltid kommer finnas. Det kollektiva minnet hos den rysk-ortodoxa kyrkan konstrueras genom att visa relevansen hos de bortglömda historiska skrifter, genom att skapa ett minne av nymartyrer och genom att relatera både till det förflutna och till nuet. Som resultat blev kyrkan i vår samtid återigen den statliga kyrkan med makt och frihet.

3.3 Evangelisk-baptistisk samfund

Baptismen i Ryssland var ett relativt nytt fenomen under perioden före den socialistiska revolutionen. De behövde konstruera sin identitet på den ryska marken. Särskilt behövde de konstruera sin ståndpunkt gentemot staten. Att uttrycka sin åsikt gällande staten var obligatoriskt i samtiden. På grund av de rådande omständigheterna och oron behövde man fort uttrycka vilken *sida* man stod på. Antingen var man med den samtida staten eller med oppositionsgruppen. Vi har sett att baptisterna lyckades effektivt konstruera sina åsikter och

även skapa vänskapliga relationer i den ryska omvärlden, vilket resulterade i ett antal privilegier och frihet över en tid.¹⁰³

Eftersom baptisterna är en så relativt ny grupp i Ryssland, så kan de inte hänvisa till någon äldre historia i området som skulle stärka deras legitimitet. Däremot ser de sig själva som efterträdare till de nytestamentliga apostlarna. Konstruktionen av identiteten hos evangelisk-baptistiska kyrkan bygger synen sig själv som den mindre och av staten oberoende kyrkan vars syfte är att sprida evangeliet. Precis som apostlarna levde, lever evangeliska baptister: hela deras identitet bygger kring synen på sig själva som efterträdare till den tidiga kyrkan. Efterträdare till de första apostlarna. Frågan om martyrdom hanterar de på samma sätt. Historiemässigt brukade bärare av evangeliet alltid förföljas, och i sitt arv finner de styrka att kämpa vidare.¹⁰⁴

Ett ofta återkommande tema hos kristna minoritetsgrupper är synen på sig själva som bärare av den sanna läran, särskilt i relation till omvärlden som karakteristiskt ser ner både på den så kallade sanna läran och gruppen som förmedlar den. I det andra kapitlet, som behandlade kyrkornas historiska bakgrund, fick vi se på det baptistiska historieskrivandet, med särskild uppmärksamhet på rörelsens uppkomst i det ryska området. Om vi undersöker historiebruket hos Popov, blir det tydligt att den dominerande kyrkan presenteras i ett negativt ton. Den rysk-ortodoxa kyrkan i samtiden har nämligen blivit den institution som vände sig från *den sanna* bibliska läran, menar författaren. Enligt Popov saknade även pastorer rätt kunskap om den kristna lära, och motiveringen som ges till påståendet är det faktum att ortodoxa kyrkan hellre fokuserar på religiösa riter än studiet av Bibeln.¹⁰⁵

Den färgade historiska redogörelsen representerar ett annat förekommande tema i det kristna kollektiva minnet, nämligen kyrkan som avfaller från den ursprungliga kristna läran och en *rest* som uppstår och försöker föra kyrkan tillbaka till den sanna läran. Ett annat exempel på samma tema i historien är Martin Luther och reformationen av den katolska kyrkan: en kyrka som föll från den så kallade sanna läran, vilket resulterade i en protesterande grupp som uppstod och som tog på sig rollen av bärare av den sanna läran. Detta var reformatörernas egen tolkning. Samma mönster kan även appliceras på den baptistiska kyrkan i Ryssland.

¹⁰³ Potapova 2019.

¹⁰⁴ Sinichkin 2017.

¹⁰⁵ Popov. Hämtad 2020-11-11.

Detta behöver inte nödvändigtvis innebära att historieskrivningen är falsk. Sådana här redogörelser kan fortfarande användas för att uppnå en förståelse av den baptistiska historien, men det är viktigt att ha författarens motiv i åtanke. Vad som presenteras i verket är *ett* perspektiv på historien och en av hundratals tolkningar som kan göras. Sådana texter representerar även det kontinuerligt förekommande tema hos olika oberoende kristna grupper vars syfte är att legitimera sig själva i samtiden, samt skapa ett band med det så viktiga förflutna.

Om man blickar tillbaka i historien uppmärksammar vi den välkända acceptansen av kristendomen i Romarriket som slutligen ledde till kristendomens status som den statliga religionen i riket. Uppenbarligen fanns det olika åsikter i historien kring denna plötsliga vändning för kristendomens öde. Den åsikten som är relevant för denna analys är kritiken av kyrkans och statens allra första symbios. Historien kan, förenklat, delas i två faser: före statliga igenkännande och efter. Den tidiga kyrkan med apostlarna som vägledare levde i tidsperioden *före*, det är den tiden som de evangeliska baptisterna strävar efter. Tidsperioden *efter* i sin tur representerar början på maktspel och stora kompromisser i kristendomen, vilket enligt baptist-evangeliska kyrkan anses vara *av människan*, inte av Gud.¹⁰⁶

Efter baptismens uppkomst i Ryssland antog baptisterna tidigt en positiv hållning gentemot staten. Skälet till det var de offentligt uttryckta mål som den tillfälliga makthavaren hade lagt fram. Bland målen fanns separationen mellan staten och kyrkan. I allmänhet strävade de fria kyrkorna efter en självständighet från makten¹⁰⁷, detta är på grund av den historiska nära relationen mellan staten och ortodoxa kyrkan, där före detta makthavare tydligt uttryckte sin favorisering av ortodoxa kyrkan. Favoriseringen i sin tur uttrycktes genom privilegier för den statliga kyrkan och exkluderande av andra kyrkor. Självständighet från staten för de fria kyrkorna skulle innebära ett oberoende liv, ett liv närmare till det ideala apostoliska livet. Att den tillfälliga makthavaren erbjöd möjligheten som de fria kyrkorna drömde om ledde förstås till de positiva uttryck som vi kunnat se i den historiska redogörelsen. Viljan att återvända till rötterna, att konstruera det liv man strävar efter är den del av det kollektiva minnet som både stärker gruppens identitet och motiverar dem att kämpa vidare.

¹⁰⁶ Savinski 2001.

¹⁰⁷ Savinski 2001, Potapova 2019, Sinichkin 2017.

Kapitel 4. Historiebruk

4.1 Historiebruk hos Nicolas Zernov

Elizabeth Castelli som har behandlat frågan om det kollektiva minnet och martyrdom inom kristendomen har visat att teorier om det kollektiva minnet kan appliceras på alla kristna grupper i alla tider. Orsaken till det är det kontinuerliga beteendet hos marginaliserade kristna grupper. Inte minst gäller det kristna kyrkor i det ryska området.¹⁰⁸ Under belysandet av den rysk-ortodoxa historien valde jag som material Nicolas Zernov bok. Ganska tidigt märktes författarens tydliga ståndpunkt i historien, vilket jag förhoppningsvis lyckades återge även i min text.¹⁰⁹ Zernovs redogörelse är synligt påverkad av sin egen bakgrund och situation, vilket ledde till den tydliga agendan. För att förstå författarens ståndpunkt bättre behöver vi skapa en förståelse av Zernovs egen bakgrund.

Nicolas Zernov (1898 – 1980) föddes och växte upp i en kristen ortodox familj i Ryssland, men på grund av de rådande revolutioner som skedde i landet blev familjen tvungen att fly. Slutligen hamnade familjen i England där den framtida teologen bosatte sig och påbörjade sin akademiska verksamhet. Under sitt liv jobbade Zernov med den ekumeniska idén om en kristen enighet, samtidigt som han skrev ett stort antal historisk-teologiska verk som främst handlar om den rysk-ortodoxa kyrkan, kyrkan som han växte upp med.¹¹⁰

Med detta i åtanke är vi också väl medvetna om kalla kriget som drog tydliga gränser mellan två stormakter. Det är rimligt att anta att Zernov under sitt liv upplevde den amerikanska propagandan och deras syn på hans egna hemland – Sovjetunion. Detta måste ha påverkat honom och motiverat författaren att forska mer aktivt om det ryska området, inte minst historikerns egna rysk-ortodoxa kyrka som i samtiden fick kämpa för sin överlevnad. Som resultat presenterade Zernov under sin tid på den engelska marken den enligt honom *sanna* bilden av rysk-ortodoxa kyrkan. Omringad av amerikansk propaganda kände Zernov troligtvis behovet av att presentera hemlandets andra sidor, mindre hotfulla och mindre

¹⁰⁸ Castelli 2004.

¹⁰⁹ Kapitel 2.1 2.2, 13-17.

¹¹⁰ Livingstone 1957, 1780.

ondskefulla. När vi förstår författarens bakgrund bättre blir språkbruket i hans verk 'The Russians and their Church' begripligt.

Fenomenet historiebruk är nära kopplat till det kollektiva minnet. Historien brukas i syfte att skapa en bild, ett minne av den rysk-ortodoxa kyrkan som presenterar deras egna synvinkel. Genom att undersöka verket kan vi tydligt se hur gruppen tolkade historien för att passa ett visst syfte. Syftet kan bland annat vara en särskild historisk ställning med vissa slutsatser som kan föras vidare i generationer, i så fall brukas historien med ändamålet att konstruera en gemensam identitet. Att den rysktalande författaren skrev verket på engelska tyder på att människor i västvärlden var den utvalda målgruppen. På det sättet kan vi anta att bokens syfte var viljan att presentera en annan bild av den rysk-ortodoxa kyrkan som skulle strida mot den bilden som den amerikanska propagandan skapade. De möjliga slutsatser vi kan dra om bokens syfte har en gemensam klang – ändamålet är att bruka historien för att gynna ett specifikt syfte.¹¹¹ Med detta kan vi dra slutsatsen att presenterade verket inte fungerar som en allmän historielärobok.

Ordvalet hos Zernov tyder på hans i förväg bestämda åsikter om parterna, det finns en tydlig agenda som styr analysen och vetenskapligheten kan därmed ifrågasättas. När forskare jobbar med historieanalys är det vanligt att ju fler nya källor som upptäcks desto bredare blir den historiska uppfattningen hos forskaren. Detta resulterar vanligtvis i antingen redigerande av frågeställningen eller korrigerande av den personliga uppfattningen. I fallet med Zernov verkar han fram till slutet av boken vara säker på den rysk-ortodoxa ställningen i historien. Vad som ytterligare tyder på detta är författarens sätt att diskutera i flytande text; oftast presenterar Zernov en relevant åsikt och i de fall åsikten inte stämmer överens med hans egen uppfattning presenterar han motargument och framställer den rysk-ortodoxa kyrkan i ett bättre ljus. En person som inte har så god kännedom om Rysslands historia under 1900-talet skulle uppfatta denna historia som svart-vit, om personen endast skulle utgå från Zernovs historiebok.

Medvetet eller omedvetet filterade författaren bort en del material som var irrelevant för hans personliga syfte. Med tanke på hur bred forskningen om den rysk-ortodoxa kyrkan är blir det mycket enklare att spåra vilka material eller perspektiv som utslöts av Zernov. Savinski nämner att år 1925 startades Den militanta gudlösa unionen, där f.d. ortodoxa

¹¹¹ Se diskussionen om källkritik och historiebruk i kapitel 1.5

hierarkier ingick som medlemmar.¹¹² Det visar på att ledningskåren i den rysk-ortodoxa kyrkan försökte överleva på olika sätt. De medlemmarna som ville behålla maktpositionen i samhället gav även upp på sin tro. Uppenbarligen kan vi inte veta om dessa förlorade tron på Gud helt och hållet eller om det var en utåtriktad manöver, vad vi vet däremot är att dessa nyblivna ateister förnekade sin tillhörighet till kyrkan för statens skull.¹¹³

Det är viktigt att komma ihåg att de som valde denna väg var minoriteten bland alla rysk-ortodoxa medlemmar. Många fler ortodoxa kristna behöll sin tro trots förföljelser och hot. Den sidan av myntet är däremot enkel att glömma bort när man studerar det förflutna. Med tanke på författarens rika kunskap om den ryska historien är jag övertygad om att Zernov var mycket väl medveten om hierarkiernas relation till unionen. Jag anser att historikern medvetet uteslöt de ortodoxa kristnas tillhörighet bland Den militanta gudlösa unionen. Den ateistiska gruppen var trots allt skapad för att bekämpa kristenheten och alla slags trosuppfattningar i landet. Att redogöra för den delvis viktiga delen av historien skulle förstöra den martyrbilden av den rysk-ortodoxa kyrkan hos Zernov. Syftet hos författaren var trots allt att måla upp en bild av kyrkan som i sin tid heroiskt kämpade för överlevnad och aldrig gav upp på sin tro.

Däremot är boken en nyttig resurs för historiebruksforskningen. Boken presenterar tydligt den rysk-ortodoxa kyrkans ställning i historien, samt den resulterade identitetskonstruktionen som numera bevaras av nutida generationer. Författarens partiska agenda strider mot syftet av den objektiva historieskrivningen, dock uppfyller verket sitt syfte som en förmedlare av en specifik del i historien, samt fungerar den som en källa för nutida analys av historiebruk och identitetskonstruktion. Boken kan i viss mån användas för historisk rekonstruktion, så länge man är medveten om dess tendens och ser på verket utifrån källkritiska kriterier. Det är viktigt att jämföra verket med andra källor för att bekräfta de historiska skildringarnas legitimitet.¹¹⁴

¹¹² Savinski 2001, 10.

¹¹³ Se diskussionen i kapitel 2.2

¹¹⁴ 1.5 Teori och metod

4.2 Historiebruk hos Sergej Savinski

För att redogöra för den evangelisk-baptistiska synvinkeln valde jag Sergej Savinski som min primära källa. Precis som med Zernov behöver vi fördjupa oss i författarens personliga bakgrund för att begripliggöra Savinskis ståndpunkt och språkbruk. Historikerns personliga bakgrund präglar förstås hans skrivande. Savinskis pappa var en ortodox kristen, men ett år innan Sergej Savinski föddes (1924 –) konverterade fadern från den ortodoxa till den baptistiska kyrkan.¹¹⁵ Fadern har jobbat med jordbruk och utanför det predikade han i deras baptistiska församling.

År 1931 sände den sovjetiska staten familjen Savinski till en mindre by i dagens Kazakstan där Sergej Savinski spenderade resten av sin barndom.¹¹⁶ Under den tiden skedde kollektiviseringen i landet, vilket var skälet till varför familjen förflyttades. Redan under sina tidiga år upplevde Savinski orättvisor från omvärlden på grund av sin religiösa tillhörighet. Savinski gick igenom mobbning på grund av sin trosuppfattning av sina klasskamrater, och de ateistiska lärarna på skolan hade förstås inte haft några problem med rådande orättvisor på skolan. När Savinskis lärare fick reda på hans trosuppfattning vägrade läraren att ge honom betyg under terminen, vilket ledde till att Savinski inte blev betygsatt eller rättad i flera skolämnena under perioden.¹¹⁷

Senare blir Savinski inkallad till militärtjänsten där han, innan han hinner skjuta någon själv blir skjuten i axeln. Detta leder till att den framtida författaren blir tvungen att förflyttas till ett sjukhus där han träffar sin framtida fru.¹¹⁸ Deras möte skedde i en mindre evangelisk-baptistisk församling där Savinski dessutom valde att ta en del av vattendopet. Lite senare kommer författaren och hans fru att flytta tillbaka till Kazakstan för att bo tillsammans med Savinskis föräldrar. Där samlar de en mindre församling av evangeliska baptister.

Av den historiska bakgrunden kan vi notera de orättvisor som Savinski upplevde under sin uppväxt och sitt vuxna liv. Orättvisorna följde honom från tiden i skolan fram till vuxna år. Det var inte nog med att historikern var troende i en ateistisk stat, dessutom tillhörde han till en marginaliserad grupp, därav upplevde han ännu starkare förtryck jämfört

¹¹⁵ Prokhorov 2009, 71.

¹¹⁶ Prokhorov 2009, 72.

¹¹⁷ Prokhorov 2009, 72-73.

¹¹⁸ Prokhorov 2009, 74.

med ortodoxa kristna. Som jag nämnde i inledningen har det inte forskats mycket om de fria kyrkorna i Ryssland. Deras historia tystas ned, och om det inte vore för representanter som Savinski skulle historien mest sannolikt ha glömt bort den evangelisk-baptistiska kyrkans långa och svåra existens i Ryssland. Syftet hos författaren var att belysa kyrkans historia – dess utveckling och framgång som skedde genom åren.

När det kommer till historikerns språkbruk uttalar han sig sällan om den rysk-ortodoxa kyrkan i sitt verk, däremot nämner han staten ganska ofta som spelade så stor roll i evangelisk-baptistiska kyrkans utveckling. Precis som det nämndes behövde baptistiska kyrkan konstruera sin hållning gentemot den samtida staten och därefter utgå ifrån denna position. Genom att välja oppositionssidan som ville störta kejsardömet garanterade baptisterna en kort, men säker och betydelsefull period för sig själva. På grund av den nära relationen som baptisterna hade till den tillfälliga makthavaren blir det nödvändigt för Savinski och andra historieskrivare att nämna staten i relationen till baptisterna, eftersom det är just på grund av den ömsesidiga toleransen som baptisterna upplevde många framgångar som resulterade i deras framtida utveckling. Precis som Zernov är Savinskis syfte att presentera perspektivet på sin egen grupp, särskilt i relationen till omvärlden.¹¹⁹ Savinski redogör för de mot- och nedgångar som ägde rum under historiens gång. Hans historiska partiskhet upplevdes tydligt, men jag uppfattade inte språkbruket lika tydligt utstickande i jämförelse med Zernov. Savinskis personliga åsikter blev dock tydliga när det gällde mindre detaljer. Till exempel presenterar författaren inledningsvis den militanta gudlösa unionen. Vad som skilde historieredogörelsen var att författaren tydligt poängterade de rysk-ortodoxa f.d. hierarkiernas ställning i unionens ledning. Den militanta gudlösa unionen kunde presenteras och beskrivas utan den detaljen, men på grund av Savinskis personliga åsikter och bakgrund var det nog nödvändigt att peka ut den mörkare sidan av den dominerande kyrkan.

¹²⁰

Idag kan vi bruka verket i syftet att skapa en förståelse av den evangelisk-baptistiska kyrkans historia, men precis som i Zernovs fall fanns det, i det sammanhang boken var skriven i inget behov av att skapa en objektiv bild. I samtiden fick man kämpa mot propaganda och falska rykten om kyrkorna. Syftet med sådana samtida verk var att presentera ett annat perspektiv på kyrkorna som blev starkt kritiserade av samtidens majoritet.

¹¹⁹ Se diskussionen om historiebruk i kapitel 1.5

¹²⁰ Savinski 2001, 10.

Det är också viktigt att notera båda gruppernas uppfattning om den tillfälliga makthavaren. För frikyrkan innebar detta styre frihet och nya möjligheter, medan den rysk-ortodoxa kyrkan däremot förlorade alla sina privilegier när symbiosen mellan kyrkan och staten bröts upp. På så sätt blir det uppenbart att historieskrivarna uttalar sig olika om den tillfälliga staten. Deras åsikter om det sovjetiska styret är däremot detsamma – det var en tid av förföljelser, skräck och kamp för överlevnad.

Det är svårt att jämföra kyrkornas olika syn på det förflutna eftersom större delen av tiden levde de under samma omständigheter. Under sovjettiden fanns det i stora drag bara ateister och troende. Skillnader mellan olika kristna grupper var relevanta både innan det sovjetiska styret och efter dess fall. Tidsperioden där vi kan finna skillnader mellan uppfattningar om den pågående utvecklingen i samhället är på så sätt begränsade. Under den tidsperiod som uppsatsen behandlar utgjorde staten rollen av 'den andre'. Vi saknar samtidigt tillräckligt med belegg när det gäller kyrkornas relation till varandra. Återigen, dessa levde på samma mark, men inte under samma tak. Den rysk-ortodoxa kyrkan och den evangelisk-baptistiska kyrkan upplevde maktskiftet på olika sätt, därför finns det inte belegg för varken konkurrens eller maktspel bland kyrkorna. På grund av olika relationer till staten levde båda kyrkorna två parallella liv utan kontakt med varandra. Därför utgjorde staten den andre i relationen till båda dessa grupper.

Kapitel 5. Slutsats

5.1 Historiens efterträdare

I början var mitt syfte med avhandlingen att belysa den evangelisk-baptistiska existensen på det ryska området, att lära känna dem bättre och förstå vilka de är. Istället fick jag mycket mer än så, istället blev jag indragen i en värld som visade mig tydligt att allt jag trott var svart och vitt varken innehåller svart eller vitt. Det är en värld med alla möjliga färgnyanser och det är en värld där antagonister och protagonister inte finns. Vad som existerar är i stället olika grupper som kämpar för sin överlevnad dag och natt. Grupper som kan tolkas både som onda och goda. Grupper som kämpar på olika sätt.

När kejsardömet var på väg att falla, när världen höll på att förändras för alltid behövde baptister – den relativt unga gruppen formulera sina åsikter gentemot den dynamiska omvärlden, vilket automatiskt skulle placera dem på ena sidan av det politiska spelbrädet. Mycket fort konstruerade de sin hållning och mycket fort fann oppositionsgruppen dem lockande. Det som kan kallas för en allians innebar att den nya makthavaren skulle uppfylla baptisternas enda vilja – kyrkans självständighet från staten. I utbyte lovade baptisterna sin lojalitet mot oppositionssidan. Kejsardömet fall innebar för baptisterna en ny era av självständighet och nya möjligheter. Så länge de höll sitt ord och så länge de var lydiga mot den nya makthavaren kunde de leva fritt. Ett fall för kejsardömet innebar en blomstring för de fria kyrkorna. Inte bara baptister, alla frikyrkor kunde äntligen komma ut i ljuset och uppfylla sitt syfte – sprida evangeliet i landet. Så blev det.

Livet för baptister, evangelister och andra frikyrkor förändrades totalt efter maktskiftet. De första åren under den tillfälliga makthavaren höll båda sidor sitt löfte: Självständighet i utbyte mot lojalitet. Denna period utmärks av utveckling och expanderande av frikyrkorna i området, men den perioden skulle snart nå sitt slut. När Stalin-kulten uppkom började ett av de kommunistiska målen att drivas hårdare – nämligen utrotning av det religiösa tänkandet i landet. Först genom muntlig propaganda, sedan genom lagliga manövrer och därefter genom den välkända utrensningen av människoliv som skedde bakom stängda dörrar. Det står dock säkert att året när kejsardömet föll och när ändringarna i konstitutionen

skedde var ett år av uppgång. Vem vet hur framtiden skulle sett ut om bägge parter fortsatte hålla sitt löfte – om frikyrkor visade lojalitet och om staten lät kyrkorna vara.

De presenterade grupperna brukar historien i sina personliga syften för att konstruera sin identitet och för att forma sig själva gentemot de andra, gentemot omvärlden. I stora drag beskriver parterna historien olika. Det vore missledande att påstå att respektive grupp förvränger historien. Skälet till det ligger i uttrycket som jag inledde denna delen med: historien är inte svart och vit, historien består av olika nyanser som både sammansmälter och lever separat på en och samma mark. Vad vi kan se i respektive grupps historiebruk är historieskrivarnas selektiva val att fokusera på delar i historien som skulle gynna deras egen sida. Historiebruket syftar till att forma sin identitet och sin historia både för sina egna anhängare och för omvärlden som målgrupp. Historiebruket är också till för att förklara och motivera sitt agerande, vilket vi också kunde tydligt se hos de författare som här presenterats.

Evangelisk-baptistiska kyrkan har generellt sett en uppfattning om den rysk-ortodoxa kyrkan som en institution som avföll från den apostoliska läran. Innan kejsardömets fall var ortodoxa kyrkan en viktig del av staten, vilket innebar ständiga maktspel samt kompromisser med den kristna teologin. Att vara en del av staten innebär att kunna balansera det andliga och det världsliga, att det ena ibland blir lidande på bekostnad av det andra. Evangelisk-baptistiska kyrkan ser negativt på symbiosen mellan kyrkan och staten, enligt denna kyrka bör statliga makter hålla sig ifrån den kyrkliga verksamheten. På så sätt faller den rysk-ortodoxa kyrkan automatiskt under deras kritik. Frikyrkorna håller sig till denna åsikt både gällande tiden innan kejsardömets fall och i vår samtid, där rysk-ortodoxa kyrkan och staten lever i en nära relation. När vi däremot talar om tiden då kyrkorna utsattes för grymheter från den sovjetiska staten finns det ingen plats för personliga olikheter. Under tiden av förföljelser var alla kristna bröder och systrar i Kristus: Det fanns gemensamma hot och det fanns gemensamma mål. Hotet utgjordes av den grymma staten och målet var att överleva. Under en gemensam fiende blir alla allierade.

Det ironiska är dock att den evangelisk-baptistiska kyrkan knappt omnämns i det rysk-ortodoxa historieskrivandet. Efter symbiosens fall föll även kyrkan som institution. Deras mål var att rekonstruera institutionen och anpassa sig till den nya staten. Efter många hundra år av en så pass nära relation innebar uppbrottet en chock som krävde sin tid för nya kompromisser och anpassning. Utifrån det utvalda materialet för uppsatsen verkar det inte

som att den rysk-ortodoxa kyrkan hade någon specifik uppfattning om den evangelisk-baptistiska verksamheten.

Uppsatsens övergripande syfte har varit att fungera som en inledning till ett gränslöst ämne och jag hoppas att jag lyckades med syftet. Målet var att presentera en ny del i historien som kan berika vår förståelse för den ryska historien. Jag hoppas även att uppsatsen har väckt intresse för ämnet och inspirerat till framtida läsning. Det finns mycket mer att ta tag i och det finns mycket mer vi behöver lära oss om, men en sak kan sägas med säkerhet – historien är inte svart och vit, historien är en sammansmältning av olika färgnyanser som lever på samma mark, men inte under samma tak.

Litteraturförteckning

Castelli, Elizabeth. 2004. *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making*. New York: Columbia University Press.

Cubitt, Geoffrey. 2007. *History and Memory*. Manchester: Manchester University Press.

Dmitriev, Lev & Likhachev, Dmitry. 1980. *Памятники литературы древней Руси: XI-начало XII века*. Москва: Художественная литература.¹²¹

Florén, Anders & Ågren, Henrik. 2006. *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Lund: Studentlitteratur.

Kulish, Vasily. 1987. *К вопросу об уроках и правде истории. Наука и Жизнь №12*.¹²²

Livingstone, Elizabeth A. red. 2014. *The concise Oxford dictionary of the Christian Church*. 1780. Oxford: Oxford University Press.

Miljukov, Pavel. 1994. *Очерки по истории русской культуры*.¹²³ Москва: Издательская группа ”Прогресс”.

Nilsson, Per. red. 2003. *Ryssland: Folk och imperium 1552 – 1917*. Svenska utgåvan Historiska Media. Riga: Preses Nams.

¹²¹ transkribering: ”Pamjatniki literatury drevnej Rusi: XI-nachalo XII veka”. svenska: Litterära monument i antika Ryssland XII.

¹²² transkribering: ”K voprosu ob urokah i pravde istorii. Nauka i Zhizn”. svenska: På tal om frågan om läror och historiens sanning. Vetenskap och Liv.

¹²³ transkribering: ”Ocherki po istorii russkoj kultury”. svenska: Uppsatser om ryska kulturens historia. Moskva: Progress.

Nordbäck, Carola. 2014. "Kyrkohistorisk historieforskningsbruk", i Urban Claesson & Sinikka Neuhaus (red.), *Minne och Möjlighet. Kyrka och Historiebruk från Nationsbygge till Pluralism*. Göteborg: Makadam Förlag.

Potapova, Natalia. 2019. "Evangelical Christians and Baptists of Russia in the Revolutionary Process of Transformation of Identity (Based on Materials of the Confessional Press)". DOI: <https://doi.org/10.22394/2073-7203-2019-37-1/2-396-416> (Hämtad 2020-11-09.)

Попов, Владимир. *Евангельские христиане-баптисты в России: история и современность*.¹²⁴ <https://baptist.org.ru/faith/history> (Hämtad 2020-11-11).

Savinski, Sergej. 2001. *История евангельских христиан – баптистов Украины, России, Белоруссии (1917 - 1967)*.¹²⁵ Cherkassy: Smirna.

Sinichkin, Aleksei. 2017. *Революция 1917 года в России и Евангельские христиане баптисты*.¹²⁶ Вестник МБС ЕХБ №8. <https://mbs.ru/assets/theognosis/8/1.pdf> (Hämtad 2020-11-9).

Stanford, Michael. 1995. *Handbok i historiska studier*. Lund: Studentlitteratur, Lund.

Vins, Georgi. 1997. "Тропою верности."¹²⁷ 2:a uppl. Санкт-Петербург: Библия для всех. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=book&num=1192> (Hämtad 2020-11-12).

Zernov, Nicolas, 1978. *The Russians And Their Church*. London: S.P.C.K. for the Fellowship of St Alban and St Sergius.

¹²⁴ transkribering: "Evangeliskie christiane-baptisty v Rossii: istoriya i sovremennost". svenska: Evangeliska kristna-baptister i Ryssland: historien och modernitet.

¹²⁵ transkribering: "Istoriya evangelskih christian – baptistov Ukrainy, Rossii, Belarusi (1917 - 1967)". svenska: Historien av evangeliska kristna-baptister i Ukraina, Ryssland och Vitryssland (1917-1967).

¹²⁶ transkribering: "Revolutsija 1917 goda v Rossii i Evangeliskije christiane baptisty". svenska: 1917 revolution i Ryssland och evangeliska kristna baptister.

¹²⁷ transkribering: "Tropoju vernosti". svenska: Lojalitetens väg. Sankt-Petersburg: Bibeln för alla.

Трудами братии монастыря. 2000. “Мироточивая икона Царя-Мученика Николая II на Валааме”.¹²⁸ <https://valaam.ru/publishing/5312/> (Hämtad 2020-10-14).

¹²⁸ transkribering: "Mirotochivaja ikona Tsarya-Muchenika Nikolaja II na Valaame". svenska: Välsignad ikonen av den lidande tsaren Nikolaj II i Valaam.